

Úvodní kapitoly z filosofie [ETF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Úvodní kapitoly z filosofie \[ETF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Úvodní kapitoly z filosofie \[ETF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 4. 11. 1997

◆ lecture, Czech, origin: 4. 11. 1997

Úvodní kapitoly z filosofie [ETF UK] [1997]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Zatím jsme se dotkli jedné tematiky, jednoho okruhu tematiky, která měla v dějinách *filosofie* obrovský význam, má velký význam i dodnes, a to je tedy vztah rozumu a smyslů. My jsme si zejména to zdůrazňovali také proto, že to souvisí s dějinami evropské *filosofie* a že tam došlo k tomu pozoruhodnému dialogu nebo tomu sporu mezi těmi hlavními dvěma liniemi evropského myšlení, jednak tou kontinentální a tou ostrovní, anglosaskou.

Dneska začneme úplně jiné téma, totiž vztah *filosofického* myšlení k myšlení obecnému, k tomu, co se – ujal se to teprve dost pozdě, ale co se tak obecně dodnes říká – veřejné mínění nebo zdravý rozum.

Filosofie od samého začátku byla v napětí, v rozporu se zdravým rozumem a nenavazuje na zdravý rozum. Zdravý rozum ovšem není něco, co by bylo dáno od počátku dějin vůbec nebo od té chvíle, co existují lidé. Zdravý rozum je něco, co je ovšem starší než *filosofie*, a není to nic zdravého, a zejména to není nic rozumného. To je běžné myšlení určité epochy, určité doby a určitých společností.

My jsme si už trochu něco naznačovali, když jsme hovořili o pojmech a významu vynálezu pojmu a pojmovosti. Tak jsme si říkali, že existuje jakési předpojmové myšlení, a to je myšlení mýtické. My nevíme, jak to vůbec začínalo, to je všechno konstrukce. Mýty dneska už pořádně neexistují. To, co dneska známe ještě jako jakési záchvěvy mýtu, to jsou už poslední záškuby. Dneska už, já to formuluji obvykle tak, že mýtus byl svět, v kterém člověk žil kdysi. A že tento svět se začal rozpadat, a začal se rozpadat nejdříve takovým méně nápadným způsobem. Musíme si uvědomit zaprvé, že ten přechod od zvířete k člověku se neudál najednou, že člověk se nejdříve musel ve svém vědomí ustavit jako člověk. To je taková – zase si to vymysleli *filosofové* už dávno – že třeba život neexistuje, říkají atomisté, Leukippos a Démokritos. Život neexistuje, to jen ty atomy nějak divně padají seshora dolů, proč, to neříkají ani Leukippos, ani Démokritos, mají na sobě takové ty chloupky. To viděli někde na louce, že svízel přitula třeba, že se vám zachytne za boty nebo za šortky, nebo děti si házejí ty takové ty pichlavé kaktusové, ještě nerozvité květy, že si to po sobě a pak se to těžko rozplétá z vlasů, zvláště děvčata, když mají delší vlasy. Tak něco takového asi si představovali, že jsou atomy, padají seshora dolů, mají na sobě takové háčky, zachytávají za sebe a vytvářejí jakési chumly. A to jsou ty věci, které vidíme kolem sebe. Skutečně neuvěřitelně primitivní, taková nedůstojná podoba *filosofie*. Samozřejmě má Démokritos i chytřejší věci, ale tohleto je taková ostuda přímo.

A že tedy ty atomy si hrají na psa třeba. Padají seshora dolů a nějak se zachytí a teď si hrají na psa nebo na kočku. Teď si nevšimne, že ten chumel jeden najednou má třeba několik chumlíčků malých. To všechno je náhoda, to jen – to je všechno zdání pro atomisty, ve skutečnosti jen atomy a prázdno. To je doslovný citát z Démokrita. Tedy my bychom také mohli říci, že lidé jsou opice, které si hrají na lidi, velmi úspěšně a už dlouho. Předstírají, že jsou lidi. Ne, ale ta hra, to je právě to podstatné. Podstatné není, kdo to hraje. My sice uctíváme všelijaké herce a herečky, ale když jde do tuhého, to jest představení, no tak nám nejde o toho herce, nám jde o to, koho ten herec představuje, koho hraje. A podobně to taktéž – je to taková jakási úchylka myšlenková, když někdo si takhle hraje na to, že říká, že atomy si hrají na život a zvířata si hrají na člověka a lidi si hrají na spravedlnost a já nevím, pro to vypadá zajímavě, když s tím někdo přijde poprvé, ale je to strašlivá nuda. Důležité je, co to je. A že si buňky hrají na růži, co nám to může říct k tomu, co to je růže? My se musíme setkat s růží a nikoliv, aby nám někdo říkal, že to nejsou leč buňky. Takže když zdravý lidský rozum v jistých dobách začne tvrdit, že nic moc takový člověk, že to je jen druh opice, tak je to někde zakotveno v nějakém nesmírně problematickém názoru nějakého starého *filosofa*. To na to nepříjde ten člověk sám. Myšlenky létají světem, no a bohužel to obecné mínění, zdravý rozum a tak dále, je jakýsi sběrný koš. Je to jakási super velká sběrna všelijakých odložených, rozbitých a už k ničemu se jinému nehodících reliktních starých *filosofií*. Tu a tam tam přijde ještě něco jiného. Mýty dneska už nemají co dělat, na jejich místo nastoupily jakési předsudky. Ale předsudky jsou jakési divné soudy, a není to mýtus. Já se ještě vrátím k tomu, že kdysi museli lidé žít v mýtu jako ve svém světě. A co tam

chtěli mít, to museli vtáhnout do toho světa. Takže oni spoustu věcí prostě vůbec nezaznamenali. Dokud to nevtáhli do mýtu, do světa mýtu, to znamená, nezačali o tom vypravovat nějaké skazky, tak oni to prostě nebyli schopni vůbec vědět, nebyli schopni si to uvědomit. Způsob, jak si ti nejstarší lidé uvědomovali svět kolem sebe, byl nebo spočíval v tom, nebo ten způsob, jak toho dosahovali, spočíval v tom, že začali o tom něco povídat.

Sám vznik jazyka je naprosto nejasný a povídání a tak dále, to my nevíme, jak k tomu došlo a kdy k tomu došlo a tak dál. Můžeme se jenom domnívat a nejpravděpodobnější teorie je, že někde úplně na začátku byly jakési tendence k magii, k magickým úkonům. A jeden z těch úkonů se mohl nějak vyluzovat právě těmi zvuky hrdelními a tak dál, že prostě to vlastně byly původně jakési signály zvukové a že teprve dodatečně se ukázalo, že pomocí těchto druhů signálů, které nemusely být o věcech – právě to mohl být už začátek jakýchsi těch rituálů všelijakých magických – se ukázalo, že je to velmi nosný prostředek pro sdělování velmi komplikovaných věcí. Takže se z toho ten jazyk nějak takhle, ale to je teorie, to je dodatečná rekonstrukce a vlastně podle toho, jaká je *filosofie*, tak si to rekonstruuje, čili není to nic, co by mělo nějaké faktické základy.

Důležité na tom je, že nejdříve ta forma jazyková měla právě podobu mýtu, to jest jakéhosi vykládání, vypovídání o jakýchsi – a to zas připomínám Mirceu Eliada, který historizoval to Jungovo pojetí archetypu a formuloval to tak, že vlastně ty mýty se vymýšlely z nejrůznějších míst, různě a všechny posléze směřovaly k takovému stále uvědomělejšímu směřování k napodobení jakýchsi božských nebo heroických a podobně archetypů, to jest pravzorů. A že v pozadí byla jakási základní nejistota, znejistění člověka, který už nebyl zvířetem, to jest nemohl se spolehnout na instinkty a nemohl se spolehnout dost na nějaké zaběhané běžné manýry, které jinak má každý živočich a přebírá to od rodičů. Že člověk prostě se cítil v té přírodě jako cizí tvor náhle a právě se uklidňoval těmi magickými úkony, těmi rituálními úkony, a později se tedy jeden ten rituál narostl ohromně do jazykové podoby a lidé se uklidňovali právě těmi rituálními jazykovými projevy, to jest vyprávěním mýtů v té nejvyšší fázi.

Tento způsob myšlení – a to už je způsob myšlení specificky lidský – ten se nepodobal zvířecímu myšlení, pokud jsme ochotni mluvit o myšlení zvířat. Je to zase otázka terminologická, ale nepochybně tedy něco takového jako myšlení u zvířat existuje. A specifičnost lidského způsobu myšlení je, že je strukturováno jazykově. A to nejprve v té době mýtické je strukturováno mýtotvorně nebo mýtostrukturovaně nebo jak. Dokonce tedy Řekové mají pro to termín, který vy znáte, aniž si uvědomujete, co to vlastně původně znamenalo – že do mýtu později pronikal *logos*, takže mýtus byl logizován. Ty staré mýty byly logizovány a Řekové tomu potom říkali *mythologia*.

Když už jsme u toho termínu, tak bych ještě chtěl upozornit, že jeden vynikající žák Maxe Schelera v našem století, Žid, který utekl z Německa, německý Žid, který utíká z Německa do Francie, ve Francii ho postihla okupace německá a on se tam nějaký čas ukrýval, pak byl odchycen a uhynul v koncentráku, Landsberg, mluví o *mythologismech*. On se nedomnívá, že to, co třeba Alfred Rosenberg – jestli vám to jméno něco říká, takový jeden z oficiálních ideologů nacistické říše – napsal knihu, která se jmenuje *Mýtus 20. století*, tak samozřejmě to není mýtus, je to spíš *mythologie*, ale Landsberg je přesvědčen, že to vlastně není ani *mythologie*, že to není logizovaný mýtus, že to je něco jiného, a říká tomu *mythologismus*. A je to vlastně něco jako ideologie, ideologie, která má hodně mýtických stránek.

Mýtus sám už dnes je v tomto světě jaksi jen v reliktech, už nemůže nabýt převahy, leda v nějaké katastrofální podobě. Doufám, že jste natolik vzdělaní, abyste rozlišovali mezi katastrofickými a katastrofálními. Katastrofické jsou scénáře, katastrofální jsou události. Tak je potřeba to rozlišovat, v televizi, v novinách to prostě bohužel naši žurnalisté nemají *Kinderstube*, ani politici. Tedy kdybychom problémy našeho světa chtěli řešit návratem k mýtům, znamenalo by to konec lidstva. Tady by zůstalo pár lidí, kteří by nějak, těch nejprimitivnějších, kteří by přežili velmi, ale v podstatě my už jsme ten svět změnili natolik pomocí *logu*, že návrat k mýtu není možný.

Ovšem ten mýtus ještě není zcela bezmocný nebo zcela neztratil nebezpečnost, protože je to asi tak jako po potopě, si představte, že pravděpodobně život vznikl ve vodě a všechny organismy, i ty vyšší, pak ryby a

ty... prostě vyvinuly se ve vodě. A teprve potom některé ty organismy začaly vylézat buď dočasně, nebo na delší dobu a eventuálně definitivně vylézat na souš. Takže tam byly ty dvojdyšné ryby nebo obojživelné ryby, potom obojživelníci a potom už byly ty druhy, které vlastně převážně jsou na souši. Některé se naopak zase vracely do vody, ale třeba rozmnožovat se potřebují na souši – platí zejména o savcích, o těch, kteří se vrátili zase do vody. Tedy změna prostředí znamená nutnost se nějak adaptovat. Něco podobného musíme vidět také v té rovině vědomí, že prostě adaptace na mýtus je něco, co ze sebe lidé těžko shazovali. A proto je samozřejmé, že lidé, kteří nesdíleli obecné mínění mýtické, eventuálně právě v Řecku už mytologické – že tam ten *logos* už do toho proniká ještě před filosofií. Filosofie – jaksi ta logizace jistá tam proniká, to vidíme na Homérovi, to vidíme na Hésiodovi zejména. Má to pořád ještě narativní charakter, ale už v tom jakási logika je, už to není jenom vyprávění jednotlivých údajů a jednotlivých činů božských, už to má nějakou souvislost rodičovské a *filiální* generace a prostě ten řecký mýtus má už určitý *logos* v sobě, má určitou logiku. A na tu navazují potom ti filosofové a je to možné jedině díky tomu vynálezu pojmu a pojmovosti.

Pochopitelně ti první, co s tím přišli, jsou vynálezci. A ti druzí nevidí, jaký to má vlastně smysl, jaký to má význam, je to nějaká novota, novinka a tak dále. Takže jsou už od samého začátku jisté historky, které se vyprávějí o filosofech. Například o Thalétovi, prvním uváděném filosofovi, který je také uváděn ještě v té sedmici, dokonce v několika různých sedmicích, ale vždycky je tam také Thalés z těch mudrců, takzvaných *sofoi*.

Říká se o tom taková historka, že se mu jednou strašně vysmála služka, která něco dělala na dvoře a milý Thalés se nějak díval na nebe – jestli je to pravda, je vymyšlená záležitost, ale je to charakteristická věc – díval se na nebe a spadl do žumpy. Poněvadž se díval nahoru a spadl dolů. A ona se mu strašně chechtala. To je takový základní vztah běžných lidí, kteří myslí jako všichni a jsou orientovaní na ten každodenní život, a teď tam někdo kouká do nebe – tak to je nejvíc k smíchu, když právě ten upadne. Když upadne někdo jiný, jim to tak k smíchu třeba nepřipadá, taky trochu, ale ne tolik, ale zejména když tamten kouká do nebe. Proč se díval do nebe, nevíme. Víme o Thalétovi jenom tedy, že předpověděl zatmění, no a to pravděpodobně nesouviselo s tou jámou, do které spadl.

Takže to je asi legenda dost vymyšlená, ale je to charakteristické. Hned na začátku filosofie už se tady služby chechtají filosofům. Je to dost podobná věc, co potom znáte od Cervantese – nebo Cervanta – jak se chechtá Sancho Panza svému pánovi. Rozdíl je v tom, že v té staré historce ta služka už nepomáhala Thalétovi, aby se vyškrábal z té jámy, kdežto Sancho Panza, ačkoliv se stále pochechtává a napomíná svého pána, tak nakonec s ním jde, opustí rodinu. Jestli znáte tu Turgeněvovu koncepci, jak to vykládá – je to taková... nevím, proč to znova nevyšlo, vydává se všelijaká blbost. Turgeněvova taková malinká knížečka, která vyšla ve *Světové četbě* ve *Světové knihovně* u Otty, v té Ottově staré, česky to už vyšlo – starou češtinou už by to bylo potřeba znova přeložit. Je to o vztahu mezi Donem Quijotem a Sancho Panzou, jeho služebníkem. A tam právě vykládá, jak ten služebník má všechn smysl pro realitu, a přesto jde s tím pánem a nakonec štká, když pán umírá, štká vedle lůžka, ačkoliv vlastně celý život ztratil jenom proto, že s ním šel dělat takové blbosti jako třeba píchat do měchů nebo šavlovat proti větrným mlýnům a podobně. Tedy tohleto v té staré legendě není, ale je to vlastně stejná záležitost. Také tohleto tam patří, i když je to zvláštní, někteří ti Sancho Panzové mají jakousi slabost pro ty slabomyslné pány filosofy. Tam to byl rytíř, ale jistě víte, že snad dosud nejvýznamnější teolog této fakulty napsal v Americe knížku o Rádlovi, když se dozvěděl, že Rádl zemřel, poněvadž byl řadu let spolupracovníkem – je to Hromádka – a napsal *Don Quijote české filosofie*. A tam je opět Don Quijote přirovnán k filosofovi, respektive filosof k Donu Quijotovi.

Tedy tady máte takové obrazy, ovšem některé jsou ještě chmurnější. Tak třeba pythagorejci vytvořili jakousi takovou školu až sektu. Pythagorejci byli trochu divní. Je to taky jedna z těch drobných ostud filosofických, kdy se za filosofii považuje, nebo za součást filosofie se pokládá příkaz, respektive zákaz takového druhu, jakože se nesmějí jíst boby. Filosofická taková sekta – nesmějí se jíst boby. Co to má co s filosofií? Ovšem filosofie se vyvíjela nějakým způsobem. Nejdřív je to k nepoznání. Ostatně když se

narodí malé dítě, tak kdo by řekl, že to bude člověk? Taky to vypadá většinou dost divně, skrabatě, ten obličejíček je hrozný, je to opičí spíš než lidské. Musíme mít porozumění pro to, že ta filosofie ze začátku vypadá... u Thaléta bychom nikdy nepoznali, že jde o filosofii, kdyby nebyl těmi následujícími filosofy považován za filosofa a vzpomínán jako filosof. Bereme ho tedy jako prvního filosofa. Ale nemáme od něj vlastně jediný zlomek, kde by bylo jasné, že to je filosofie. Když po někom zbude třeba takový výrok, že všechno je voda, tak můžeme říct, že je to nějaký cvok. Nebo že všechno je plno bohů – co je na tom filosofického? Spíš teologického snad. Nebo že předvídal zatmění – ukradl to egyptským kněžím, kteří to tisíce let zkoumali, zapisovali do kalendářů a tak dále. My nevíme, co na tom Thalétovi vlastně je filosofického. Ale ostatní na něj navazují, a proto i my ho považujeme za filosofa, za prvního filosofa. U těch Pythagorejců je to také dost divné. Pythagorejci, už jsme si říkali, že ti první filosofové se tázali po tom, co je vlastně základem všeho. Proč vůbec tady něco je, kde se to vzalo, z čeho to vzniklo? Otázka tedy zní, co vlastně je v pozadí toho všeho proměnlivého kolem nás. A toto pozadí, tomu říkali zdroj nebo kořen, původ, *rizoma* například, ale zejména tomu říkali *arché*.

Počátek, který vládne. *Archontí* byli vládcové. Byli první mezi ostatními, ale tím byli první, že vládli. Nebo vládli tím, že byli první. Ač všichni se tedy nějak ptali po *archai*. Čili po tom – nejkrásnější definice *arché* je u Anaximandra, který říká, že jaksi *arché* je to, z čeho věci vznikají a do čeho zase zanikají. Představa, že je tady nějaká základna, ze které tu a tam něco vyroste a zase to uhynie do ní zpátky. To je geniální myšlenka, vůbec je to před Parmenidem a Hérakleitem nejpozoruhodnější myslitel, pokud vůbec můžeme soudit podle zbytků těch všelijakých výroků.

A vrací se k tomu dneska moderní fyzika, zejména kosmologická fyzika, astrofyzika. Také má za to, že to vznikání z ničeho, přičemž samozřejmě, protože staletí, tisíciletí platilo, že nic nevzniká samo od sebe, že nemůže vzniknout z ničeho. To je zásada taková *ex nihilo nihil*. Tahle zásada je vlastně dodnes platná a je metafyzická. Proč? Protože my už dneska v tomto světě nenajdeme vůbec nic, o čem by se dalo říct, že se to nemění. Všechno se mění. Všechno vzniká a zaniká. Není nic, co by nevznikalo a nezanikalo. Některé věci jsou trvalejší, některé méně trvalé. Nejtrvalejší je proton. Má také poločas rozpadu a my teď nemluvíme o těch ještě menších nějakých, ty jsou na tom snad ještě hůř. Nejtrvalejší je proton a jeho poločas rozpadu mnohonásobně, mnoho desítekkrát přesahuje trvání vesmíru odhadované, nejen dosavadní (jsme asi v třetině, někteří říkají v polovině), čili celé trvání vesmíru je příliš krátké, než aby se polovina protonů rozpadla. Přesto se tu a tam prý rozpadají, teoreticky je to prokázáno, zatím se to nepozorovalo, protože je to velmi řídká záležitost.

Nicméně i ty protony vznikají a zanikají. A teď ještě tam do toho patří ty virtuální částice, jejichž životní doba je daleko ještě kratší než těch reálných částic. Takže není nic, co by trvalo. Tedy dnes už věda nepovažuje – poučená věda, samozřejmě jsou stále vědci, kteří si vymýšlejí něco, aby zajistili, zejména pokud chtějí udržet metafyziku, tak musejí zajistit něco, takže například neříkají, že ta základní rovina je nic, že to je nula, nýbrž je to maličko nad nulou.

Proč je to nad nulou? Někteří ti metafyzici říkají, že to je jakási základní skutečnost, to je ta *arché*. Jiní říkají: ne, to vůbec není nic, nýbrž z toho nic vzniká vždycky něco. Takže není ani okamžik, kdy by zrovna něco nevzniklo. Jenomže to hned zase zanikne. Takže vždycky je něco vzniklého a není to nula, nýbrž malinko nad. Vždycky je něco vzniklého. A jenom to, co z té základní roviny, kterou bychom my laici nazvali nulovou, co z toho vyskočí, tak to zas do toho spadne. A to jsou ty virtuální částice, nepotřebují svět, ty vyskakují z toho základu i mimo tento svět, poněvadž tento svět není všechno, mají za to. A teď fyzici nemohou (to by nastala revoluce ve fyzice) mluvit o ničem, že to vyskakuje z ničeho. Sice už jsou takové pokusy naznačit, že zákon zachování energie třeba v kvantové fyzice už neplatí a že to je jenom takový hrubý popis čehosi v makrosvětě. Nicméně mluví se o takzvaném fyzikálním vakuu. Fyzikální vakuum je definováno tím, že tam není žádné těleso, tělísko, není tam ani foton, ale ani žádná částice subatomární. Není tam nic z tohohle. Nicméně se předpokládá, že tam je jakási hladina maličko nad nulou, hladina energetická.

Tady vidíte, že ta myšlenka Anaximandrova, že je jakási *arché*, ze které všechno vzniká a do které všechno

zaniká, najednou dostává úplně jinou kvalitu. Dneska už to nevypadá tak nesmyslně, jak to mohlo vypadat dříve. Proto je dobré vzpomínat na ty staré myslitele, že tam se občas najde cosi skutečně pozoruhodného, i když tak nesmyslně.

Základní rozdíl mezi mýtem a tou začínající filosofií je v tom, že (a tedy nemusíme mluvit o filosofii, prostě o tom logickém nebo pojmovém myšlení) ten základní rozdíl je v tom, že v mýtu není žádných prostředků, jimiž by bylo možno kriticky oddělovat smysl od nesmyslu. Kdežto ten *logos* to dovoluje. Takže ten vynález pojmů je ohromná věc. Nicméně muselo to vynajít pár lidí, začali na tom pracovat a ti se octli v jakési izolaci proti všem ostatním. V Řecku to bylo jednodušší, že tam nebyla žádná pevná kněžská kasta a také tam nebylo žádné velké království sjednocené. Řecko vlastně nebylo nikdy sjednoceno, byly to jednotlivé městské státečky a docela opravdu některé úplně maličké. I když jakési tendence ke spojování (třeba Athény a Sparta i Korint byly poměrně velké městské státy), relativně tam byly i úplně vesnice, které se dostaly do gravitačního pole těch větších, takže se dělaly různé spolky a podobně. Ale v podstatě to nikdy nebylo sjednoceno. Čili ani kněžská, ani královská moc tam nebyla silná, takže ta filosofie se tam mohla uplatnit je to určitá analogie s historií staroizraelskou, kde víme, že třeba problémy proroků byly obrovské právě proto, že kněží, pokud tam byli, tak to byli všechno kněží Baalovi. To byli dokonce... Áron byl kněz, který za poměrně krátké nepřítomnosti Mojžíšovy okamžitě přešel na to [nesrozumitelné] kolem zlatého telete, zlatého býčka. Ta tendence tam byla obrovská. A stejně tak, když potom byli králové, tak králové měli velmi neradi, když prorok tam něco říkal. Čili ta situace byla obdobná.

Možná že v tom Řecku to bylo jednodušší, že tam ta královská moc nebyla velká. I když samozřejmě ta královská moc v Izraeli taky nebyla velká ze začátku; ty potíže s ohrožením ze všech stran vždycky snižují královskou moc. Tedy analogie tady jistá je. Ale nechme to stranou, to jsem jenom chtěl maličko zmínit. V Řecku filosofové velmi brzy poznali, že je třeba nebýt filosofem na vlastní pěst, ale založit školu, mít žáky. Teď se k tomu připletla kupodivu ještě věc, že někteří filosofové – ne všichni – si trochu filosofii pletli s funkcí mága, jakéhosi speciálního myšlenkového šamana. Takže se oblékali tak... A u pythagorejců to zas bylo tak, že vytvořili jakousi tajnou společnost, kam nepouštěli ostatní, takže byli podezřelí. Zároveň soustřeďovali ty nejinteligentnější, takže se proti nim obrátila antipatie průměrných, která je běžná v každé společnosti. Když se ti chytřejší, inteligentnější a vzdělanější etablojí i mocensky a co do bohatství, tak na sebe příliš upozorní a vyvolají někdy zpočátku smíšené, později vysloveně nepřátelské pocity u těch druhých.

Tak došlo k první takové politováníhodné události, že se srotili lidé a lynčovali filosofy. Řada pythagorejců přišla o život, některým se podařilo utéct a tím se pythagorejství rozšířilo po celém Řecku. To je také jedna z věcí – tam by si žili v jednom městském státečku docela soustředěně a jen tu a tam by chodili na návštěvu, ale teď se rozptýlili, takže pythagorejství má potom velký vliv i na další filosofy, třeba například na Platóna. V Platónových spisech je celá řada textů, které zejména dnes jsou rozpoznávány spíše jako pythagorejské než jako skutečně Platónovy. To už jsem říkal, že Platón to vždycky dával někomu do úst v dialozích.

Byl to vysloveně masakr. Od té doby jsou filosofové předmětem pocitů nelibosti a nevraživosti a jsou stále podezíráni. I když se třeba snaží o loajalitu toho či onoho druhu, jsou obžalováni na soudech a tak dále. Takže třeba pro takového Platóna je celoživotním zážitkem odsouzení Sókrata. Od té doby se třeba *Apologie* líčí... Mnozí autoři, mimo jiné to dělal Patočka – to si můžete přečíst v jeho textech o Sókratovi; přednášel to hned po válce a potom znovu, když se dostal zpátky v osmašedesátém roce, a vyšlo to v nedalekém nakladatelství pedagogickém – Patočka to líčí tak, že ten soud chtěl Platón předvést v *Apologii* tak (i když to jsou tři řeči za sebou, které tam pronáší jen Sókratés a nic jiného tam není), že v tom všem je obsaženo něco, co se dá vyličít nikoliv jako soud Athén nad Sókratem, nýbrž jako soud Sókratův nad Athénami.

Třeba největší, i když dost sporný žák Platónův Aristotelés, byl také předmětem velké nevraživosti po smrti Alexandra Makedonského, kterého pomáhal vychovat; byl jeho vychovatelem a učitelem v jeho

dětských letech. Takže když se Alexandr stal vládcem celého Řecka – a v tom pravém Řecku to nebyl Řek, to byl Makedonec, syn Makedonce Filipa – vzal si svého bývalého učitele ke dvoru. Řekové považovali Makedonce za okupační moc. Nikdy je neuznali za Řeky, i když si Makedonci vymysleli svůj původ od nějakých velkých řeckých *heróů*, dokonce od řeckých bohů. Řekové to prohlédli a nikdo na to nedal. Když Alexandr zemřel a rozpadla se makedonská říše, vypadalo to, že Aristotelés bude odsouzen. Aristotelés prchl z Athén se slovy, že nemůže dopustit, aby se Athény znovu provinily proti filosofii. Nikoli tedy proti Aristotelovi, ale proti filosofii. Sám sebe chápal jako personalizovanou filosofii. Pak už ovšem o Aristotelovi nic nevíme.

Těch historek by se dalo najít víc. Filosofie se stala potom takovou pouliční děvečkou. Ta nejhorší věc se stala ve filosofii, když se, to je citát z jednoho filosofa, když se začala prodávat. To jest, když filosofové, respektive pseudofilosofové, zejména to začalo za sofistů v době Sokratově, když prostě cestovali od města k městu, měli navíceno několik přednášek a furt s tím pobíhali po tom Řecku a vybírali do klobouku, že? Tak přeneseně, tenkrát klobouky nenosili.

No a potom tedy zejména, když s příchodem demokracie, což tedy zdůrazňuje zejména Aristotelés, už Platón, ale zejména Aristotelés, s příchodem demokracie prostě filosofie se začala, filosofové se začali prodávat těm, kdo se chtěli politicky uplatnit a byli nevzdělaní. Takže prostě si zaplatili ty filosofy a platili jim za to, že je naučili. A co od nich takový politik může chtít od filosofa?

No, to, aby mu vyhověl ten filosof. A co on potřebuje? No, když potřebuje v nějakém shromáždění přebít někoho, tak se musí naučit logiku, musí se naučit argumentovat a pokud možno rétoriku taky, že? A pokud možno se musí naučit přebít jeho argumenty lepšími argumenty nebo šikovnějšími. Ne lepšími v tom pravém smyslu, ale šikovnějšími. Čili tohleto třeba velký sofista vyjádřil tak, že každého naučí slabší důvody učinit silnějšími a silnější důvody slabšími. Třeba na soudu nebo v nějaké politické debatě. Nejde o to být věcnější, nýbrž přebít toho druhého.

No a tohle je vznik sofistiky. Původně to znamenalo všechno totéž, že? *Sofoi*, to byli filosofové. První prý Pýthagorás, to už jsem tady zmiňoval, Pýthagorás odmítl pro sebe název *sofos*, protože *sofia* je vyhrazena bohům a pro sebe si našel prý poprvé, vynalezl termín *filosofos*, to jest ten, kdo miluje moudrost, ale není moudrý. A to potom je vyloženo u toho Platóna, že? Tam to vykládá Sokratés. Filosofie potom, a to jsem...

--- (s2_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Nesmí si o sobě začít myslet, že má pravdu, jako to dělají ti mnohovědouce, co se zesměšňovalo, ti, co si myslí, že vědí. To jsou ti mnohovědouce, ale s tím filosofie nechce mít nic společného. A na druhé straně ti, co říkají, že pravda žádná není, že jde o to jen utlouct toho druhého nějakými šikovnými fíglem.

To je shovení, které začal propagovat Sókratés a po něm Platón a na takovou důstojnější formu to převedl teprve Aristotelés v jednom svém logickém spisu o sofistických důkazech – *Sophistikon elenchoi*. Ty *elenchoi* jsou falešné důkazy. Čili je to první taková kritika těch důkazů, způsobů těch důkazů. Aristotelés to vidí jako záležitost *Organon*, záležitost kritiky nástrojů, jichž se používá. To není žádná samostatná věda.

Takže to už nás nemusí zajímat. Teď první věc je, že dokud filosofové byli podezřelí, tak se vyvíjela filosofie. Ve chvíli, kdy začali spolupracovat s veřejným míněním, respektive s těmi bohatými, a začali se prodávat, tak se z filosofie stala sofistika.

Dneska můžeme tu věc vyjádřit asi tak, že filosofie by měla vypadat nějak – ne každý, kdo si říká filosof, je skutečně filosof. Filosof by měl vyhovovat následujícím nárokům: že by měl odpovídat na otázky, které si lidé kladou. Že by to měl slyšet, že by se neměl držet v slonovinové věži, že by neměl pěstovat jen akademickou filosofii, ale že by měl zůstat v kontaktu s veřejným míněním. Tohle zdůrazňoval Masaryk, tohle zdůrazňoval Rádl. Je to naše dobrá, ta nejlepší filosofická tradice, kterou máme od obrození.

Na druhé straně ale zároveň tito lidé nebyli žádnými bardy, nebyli žádnými ideology většinovými. Oni byli stále v konfliktu se společností. U Masaryka se to nepřipomíná, bodejť, protože Masaryk je v paměti,

především v obecné paměti, jako prezident. Ale musíte si uvědomit, že Masarykovi bylo třiašedesát, když se rozhodl vytrhnout těm četníkům, kteří ho drželi na hraniční stanici, když ho vytáhli z vozu a teď čekali, až dostanou zprávu z Vídně, jestli ho můžou pustit, nebo nemají pustit. To už válka byla v proudu a Masaryk chtěl do Švýcarska jet. Masaryk se vytrhl v poslední chvíli, v třiašedesáti naskočil do jedoucího vlaku a tím odešel ven. Do té doby se vlastně choval jako kluk. Naskakovat do jedoucího vlaku v třiašedesáti, to dneska málokdo dokáže, ale tehdy přece jen už po válce oslovovali Vrchlického a potom Jiráska, ctihodní kmeti v padesáti letech.

Čili už tohle jenom... A kromě toho víte, jaké osudy měl Masaryk v této společnosti. Když přišel do Prahy, tak první věc, co udělal, že šel na nějakou přednášku Jednoty filosofické, která byla založena asi o rok nebo o dva dříve než česká Karlo-Ferdinandova univerzita, na kterou byl povolán jako mimořádný profesor z Vídně. Na té přednášce přednášel profesor Durdík, což byl nejstarší filosof tehdy uznávaný, herbartovec. Tak tam mluvil něco, udělal pár poznámek o Kantovi, které se Masarykovi nelíbily, tak ho napadl. První se přihlásil ke slovu a napadl ctihodného Durdíka neznámý muž, který přišel právě z Vídně a neuměl ještě ani pořádně česky. Masaryk se skutečně doučoval až v Praze. On česky četl, samozřejmě, ale jeho čeština nebyla znamenitá. Mluvil takovou, zejména pokud jde o odbornou mluvu, měl jistě potíže a skákal do němčiny a podobně. To si můžete přečíst, Nejedlý napsal pět tlustých svazků o Masarykovi, tak tam to uvidíte. On se stal Čechem, uvědoměným Čechem se stal teprve ve Vídni. Masaryk se nepovažoval za Čecha, on byl doma na Moravě, matka s ním mluvila německy i česky. Školy měl jenom německé.

Tento člověk přišel do Prahy a hned provedl takovouto strašnou věc. Takže hned celá Praha o tom věděla, co si ten mladý docent – ještě mu říkali docent, on už byl mimořádný profesor, ale ve Vídni byl docent – co si ten mladý docent dovolil. A pak to pokračovalo dál, jeden průšvih za druhým. Ty největší jsou známy, to jsou rukopisné boje, hilsneriáda a potom ten proces s Jihoslovany, který se málo připomíná. Masaryk neměl ani dobrou pověst na univerzitě. Studenti ho napadali, zejména v té době hilsneriády ho ukřičeli, že nemohl říct ani slovo, takže začal psát na tabuli: „Buďte chvíli zticha, ať vám můžu něco říct.“ Řvali dál, házeli na něj rajská jablíčka, shnilá vejce, insultovali ho na ulicích. Toto je Masaryk. Toto je můj Masaryk. To, že se stal pak prezidentem a neměl věci v ruce, to zas je možno číst u dalších různých... Teď vyšla velmi pěkná knížka, kterou vám vřele doporučuju, napsaná Gašparíkovou, Slovenka, která dělala takovou lepší sekretářku Masarykovi v těch posledních letech až do smrti, někdy snad od třiatřicátého roku do sedmatřicátého přibližně, už si to nepamatuju přesně. Vřele doporučuju, to je vynikající věc. Tam uvidíte Masaryka trochu jinak, než se o něm běžně mluví i v lepších rodinách.

Tedy to je také Rádl. Rádl napsal do jedné své knížky, do té, která znovu teď naštěstí vyšla, která byla velmi neznámá, protože to byl malý náklad a byla velmi odsouzena, byla to ta knížka *Válka Čechů s Němci*. Ta vyšla v Činu a Rádl byl velmi kaceřován kvůli tomu. Tak tam napsal: „Kdyby veřejné české mínění bylo pro mě normou, tak bych tuhle knihu nemohl napsat.“

Že on touto knihou se vlastně postavil proti obecnému. A takhle to je v mnoha případech. Vlastně filosofové, kteří vyhovují své době, jsou jenom výjimečně vzpomínáni jako velcí myslitelé. Většinou jsou to sekundární, druhořadí nebo třetířadí myslitelé. Ti největší myslitelé se vždycky ocitli v rozporu se svou dobou, se svou společností. Je několik málo geniálních výjimek, a i tam si člověk musí klást otázky, jak to mohli dokázat. Jak mohl takový *Leibniz* si pěstovat tu filosofii, vynikající, geniální filosofii, jak si ji mohl pěstovat jen tak soukromě a být státním úředníkem? Člověk se diví, že?

A ovšem zcela nepochopitelné, co dělal, jaké špumpnágale dělal *Hegel*. On byl geniální ve vymýšlení dvojsmyslných formulí, které vždycky vyložil svému vladaři, zejména pak v Berlíně, kam byl povolán, ale vyložil to také svým žákům, kteří řvali jak paviáni, jak mohl něco takového říct. Ten slavný výrok Hegelův, že „co je skutečné, je rozumné, a co je rozumné, je skutečné“. A to se samozřejmě dá vyložit tak, že – a všichni to tak vykládali –, že prostě pruský stát je skutečný, a tudíž rozumný. No a hegelovská levice řvala jako stádo paviánů, jak mohl takovou věc... No a *Hegel* se pak bránil, říkal: „No ne, prostě když taková instituce je nerozumná, tak je i nesktečná. A to tady může mít vojáky, kolik chce.“ Tak tady vidíte, to je

opravdu... to není na pomezí opportunity, to je oportunita nesnesitelná ve filosofii.

Takže tady máme tedy historickou přehlídku, jenom výběr, a mohlo by se to doplňovat, že filosofie je vždycky v napětí. Proč tomu tak je? Proč tomu tak je?

Mohli bychom se samozřejmě ptát, proč tedy byli vždycky v napětí s izraelskou skutečností tehdy aktuální proroci. To je velmi analogická situace. Proč? Ti proroci málokdy říkali příjemné věci. Cožpak se o lidech a lidem dají říkat jenom příjemné věci? Vždyť přece takový prorok přestane být prorokem, stane se falešným prorokem. Prorok přece upozorňuje, ten nepředvídá skutečnost, to není žádná kartářka. Prorok říká slovo Hospodinovo a slovo Hospodinovo je vždycky takové, že „lev řve, kdo by se nebál“. A ne kdo by byl potěšen, že lev řve. Koukám se schovat spíš. A ono není kam. Čili toto je jakási analogie, musíme si to takhle uvědomit.

A tahle analogie se samozřejmě ještě posílila, když se první křesťané – už před nimi židé, a zejména první křesťané – dostávají do té římské společnosti, kde už musí nějakým způsobem brát na vědomí i tu kulturní úroveň jistou. Takže oni si musí osvojit jisté filosofické finesy. A teď navíc vidí, že ty finesy mají některé vady, že když se aplikují na to, co je to nejpodstatnější pro křesťanskou zvěst nebo pro zvěst evangelia, tak zavádějí. Mají takovou divnou logiku, že prostě vy řeknete něco naprosto zbožně myšleného, a teď se z toho vyvodí nějaký důsledek, a ono to je úplně proti tomu, co jste vy chtěli. No tak jsou dvě možnosti v takovém případě: říct, že ten filosof je vůl a že vás chytá za slovíčka, nebo si osvojit tu filosofii a teď už jako na vyšší úrovni se pokusit interpretovat to podstatné, co chcete dělat. Obě ty tendence existovaly v první církvi, ale zvítězila, historicky perspektivní byla ta, která byla ochotna se něčemu přiučít.

A to rozhodnutí přijmout *Platóna* bylo geniální. Asi nebylo jiné cesty, protože to bylo v době úpadku řecké filosofie, v té době helénistické, kdy už ani *Platóna* pořádně nikdo neznal. Kdy už platil novoplatonismus a ten byl vždycky jakýmsi kompromisem s mýtem, s nějakým typem mýtu. V *Plotinovi* je spousta mýtických prvků. On to také *Platón* tak trochu umožnil, on pootevřel ty dveře tím, že říkal, že filosof si může používat někdy mýtu. *Platón* to myslel tak, že si může používat mýtu, který si sám vymyslí, aby věděl, co dělá, a ne mýtu nějakého odněkud příštího. Ale ti novoplatonici už to dělali prostě v jakési kolaboraci s těmi východními, s těmi orientálními mýty, které tam začaly pronikat a které si naopak zase samy začaly osvojovat tu filosofickou hantýrku. Takže to už byly takové filosofické mýty nebo pseudofilosofické mýty. *Gnóze* je pseudofilosofický mýtus. A teď někteří křesťané na to najeli a bylo to velké nebezpečí pro celou tu další budoucnost. A v této situaci musíme vysoce ocenit, že místo aby se jenom bránili křesťané té filosofii, takže se bránili zbraněmi, které převzali od těch filosofů. To jest, oni ty zbraně si vypůjčili od toho největšího filosofa, kterého měli k dispozici, to jest od *Platóna*. A tím se ubránili proti novoplatonismu. Konkrétně to můžeme vidět na *Augustinovi*, který původně začíná vlastně jako stoik. Jeho přesvědčí o tom, že filosofie... prostě tak nějak ho infikuje *Ciceronův* ztracený dnes spis *Hortensius*. *Augustinus* ho přečte a najednou ho začne zajímat filosofická problematika. A *Cicero* byl stoik, podobně jako *Seneca*. Pak na to nasedne, poněvadž kolem něho, jakmile se začal zajímat o filosofii, no tak teď viděl, že ten stoicismus už teda nikdo nebere moc, takže ta vlastní filosofie tehdy, takzvaná filosofie, to byl novoplatonismus a *Augustinus* se stal novoplatonikem, nasákl i řadou těch momentů těch východních mýtů. Až teprve se z toho začal probírat a za pomoci *Platóna*. *Nota bene* ještě jenom díky své genialitě se mohl opřít o toho *Platóna*, kterého znal jenom v latinském překladu, poněvadž *Augustinus* vůbec neuměl řecky. Nebyl schopen číst *Platóna* v řečtině, a přesto ten *Platón* mu pomohl k tomu, aby se osvobodil od těch upadajících myšlenek.

Takže musíme uznat tu genialitu, tu neobyčejnou strategii, skvělou strategii, že křesťané věděli, že se prostě nemůžou tomu novému světu – poněvadž šlo o to zvěstovat evangelium celému světu – a tomuto světu nemohou odolávat tím, že se budou bránit jenom. Oni do toho světa musí pronikat. Víra přemáhá svět. Oni museli přemoci i tu helenistickou upadlou filosofii, a to se nedá jinak než lepší filosofií, čili oni si adaptovali toho *Platóna*. A něco podobného potom udělali o mnoho set let později ve středověku, v té polovině, kdy se začala Evropa zase dávat trochu do pořádku, tak to udělali podobně i s *Aristotelem*. To je

jiná věc, já už jsem to taky zmiňoval.

Tahle ohromná věc, křesťanství, je křesťanstvím díky tomu, že ti nejlepší, ti nejinteligentnější, nejvzdělanější a nejhlouběji, nejpronikavěji myslící křesťané prostě navázali na toho *Platóna*. To nebyla jednoduchá záležitost a mnozí byli proti. Ale to, že vznikla ta diskuse, to bylo to rozhodující. Tím se stali křesťané perspektivní skupinou i v té oblasti kulturní, vzdělanostní, nejenom náboženské, jak by se řeklo nesprávně. Stali se elitou tímhle tím. A tedy v tomto smyslu všechny pokusy, ke kterým vždy znovu docházelo v dějinách křesťanství, které nazval zase velmi dobře příslušník Jednoty bratrské, překladatel Nového zákona Jan Blahoslav nazval *mizomúzetstvím*. Všechny pokusy o *mizomúzetství*, to jest o zavrhování múz, zavrhování vzdělanosti a umění a věd a tak dále. Všechno to muselo být odbouráno. Křesťanství se stalo křesťanstvím, stalo se neodmyslitelným od evropské kultury právě tím, že se pokusilo o ten takřka nemožný výkon, totiž nějakým způsobem spojit, sjednotit, nechat srůst tu tradici řeckou, a tu nejlepší tradici řeckou, a tu tradici izraelskou, zase tu nejlepší. To už řeknu tišeji, protože tam se bohužel stalo běžným, že Ježíš je interpretován nejenom jako prorok, vrcholný prorok, nejvyšší, poslední prorok, nýbrž také král a kněz. Tam vidíte totéž, takové splštění těch různých funkcí, které umožňovalo kompromisy, ke kterým nikdy v křesťanství nemělo dojít, ale bohužel stále docházelo. To byl ideologický výraz jakéhosi kompromisu s tou světskou mocí a tak dál. Ježíš sám byl chápán jako král. A to ne v tom posměšném, ironickém významu, jak to bylo na kříži napsáno, nýbrž jako skutečný král, aniž by se to pak muselo vysvětlovat, že to je král nebeský a tak dále. Prorok, kněz i král. A přitom proroci vždycky byli v rozporu s těmi králi a s těmi kněžími.

Tedy filosofie má smysl, a tím končím prakticky, má smysl jedině tehdy, když rozumí potřebám své doby, na ty potřeby reaguje, ale neříká to, co lidé očekávají. Neříká to, co lidé chtějí. Ve chvíli, kdy filosof začne vyhovovat poptávce – jistě jste slyšeli nebo četli v novinách, je u nás řada lidí, kteří mluví o tom, že ta myšlenka trhu se musí aplikovat také na vzdělanost. Trh myšlenek. Ve chvíli, kdy se myšlenky dostanou na trh, tak přestává filosofie a začíná sofistika. Myšlenky na trhu nemají co dělat, myšlenky jsou od toho, aby trh byl kritizován.

No a to tedy patří k té podstatě filosofie. Filosofie, která není kritická, může to dělat jenom proto, že buď kolaboruje, anebo se stáhne do té své ulity, do té věže ze slonovinové kosti a nechce s tou společností mít co dělat. A obojí je zrada na filosofii. Protože filosofie je pro tento svět. Filosofie má s tímhle světem něco udělat, a ne ho jenom vysvětlovat. Tady bych naprosto souhlasil s Marxem, mladým Marxem, který v té – já nevím, vy jste to už asi nezažili – *Jedenácti tezích o Feuerbachovi*, to jsme museli umět nazpaměť ještě, tak v jedné té tezi v té první říká, že filosofové až dosud dělali hrubou chybu v tom, že svět jen vysvětlovali. Ale nejde o to filosoficky svět vysvětlovat, ale svět změnit. A to se vykládalo zase stranicky, masově se to vykládalo, že ta filosofie musí pomáhat měnit svět, jak ho mění Stalin a potom další jeho soupoutníci. Že ta filosofie se má zapřáhnout do toho, co si vymýšlejí ti politikové nebo barbaři ve funkci politiků. Zatímco Marx to myslel tak, že samozřejmě svět se mění pořád i bez filosofie, ale ten se mění právě špatně. Ten svět se má měnit pomocí filosofie. A proto ovšem ta filosofie musí na to být připravena. Ta filosofie si musí dělat nějaké plány, jak změnit svět. A že to není jenom Marx – a tím nechci skončit – je, že bych vás chtěl upozornit, abyste se koukli na začátek *Dějin filosofie* Rádlových. Rádl není marxista, nikdy nebyl. Rádl byl sociální demokrat, rozešel se v otázce hodnocení vývoje v Sovětském svazu, vývoje komunismu a tak dál, se rozešel se Zdeňkem Nejedlým, s kterým spolu založili po válce *Realistický klub*. Ten se rozpadl tím pádem. Ale Rádl na začátek *Dějin filosofie* v prvním svazku, když se podíváte do toho úvodu, tak tam říká, že filosofie je program reformy světa. A mohli bychom tedy říci, že filosofie, která nehodlá reformovat svět, není žádnou filosofií a nestojí za nic víc, než aby byla ven vyvržena a od lidí pošlapána. Tak tím dnes skončím.